

1.2. РОЛЬ НАТО В ЗАПОБІГАННІ КОНФЛІКТАМ У СВІТІ ТА ПРОТИДІЇ МІЖНАРОДНОМУ ТЕРОРИЗМОВІ

Природа конфліктів та засоби їх врегулювання

В умовах трансформації сучасного світу характерним є існування глобальних проблем, де поряд з такими традиційними проблемами, як екологічна, енергетична, демографічна, продовольча, все чіткіше на перший план виходить проблема уніфікованості та єдності світу як цілісної геополітичної одиниці. Процеси світової глобалізації виникають внаслідок значного зниження здатності незалежних суверенних держав визначати темпи та напрями політичних змін як всередині країн, так і у світі в цілому. Дедалі більше національних держав визнають необхідність створення сильних міжнародних інститутів на регіональному та глобальному рівнях. Ширше виявляється тенденція злиття національно-державних та загальносвітових проблем, підвищення рівня конфліктності у світі.

Серед основних коренів конфліктів виокремлюють такі:

- ідеологічні: націоналізм, радикалізм, ісламізм;
- політичні: боротьба національних меншин за участь у роботі владних структур, за автономію, за власну територію;
- економічні: невдоволення більш розвинутих регіонів однаковим перерозподілом доходів з економічно менш розвинутими провінціями;
- психологічні: нетерпимість до представників іншої конфесії чи нації, стереотипи щодо певних етносів.

З огляду на це, постає питання визначення засобів врегулювання протистоянь та конфліктів. Ці засоби можна умовно поділити на дві основні групи: військові та політичні. У міжнародній практиці їх прийнято позначати військовим і цивільним елементом.

Військовий елемент є сукупністю заходів і форм примусу конфліктуючих сторін, спрямованих на збереження або встановлення миру між ними з використанням спеціальних формувань, оснащених військовою технікою.

Після вибору необхідної стратегії врегулювання складається конкретний план її практичної реалізації, де вказується, які заходи, якими силами й у які терміни мають бути проведені. План практичних дій вміщує також перелік засобів, методів і етапів

врегулювання конфлікту. Природа сили військового елемента полягає в ефективності насильницького впливу на конфліктуючі сторони. Ефект примусу конфліктуючої сторони до миру військовими засобами досягається нанесенням або погрозою нанесення матеріального збитку. В такий спосіб обмежуються її матеріальні можливості для ведення війни. Завдяки цьому, військовий елемент здатний чинити найсильніший вплив на конфліктуючі сторони.

На відміну від бойових дій, застосування військової сили для врегулювання воєнно-політичного конфлікту має специфічні, чітко окреслені критерії й принципи.

Вони розподіляються на політичні й оперативні. До політичних критеріїв відносять: зрозумілий і точний мандат, відкритість, нейтралітет, довіру.

Цілі й засоби проведення операції мають бути настільки відкритими, наскільки це можливо і сумісно з оперативними вимогами.

Забезпечення довіри є важливим для успіху операції. Вона залежить від політичної рішучості міжнародних організацій і держав, що ухвалюють рішення, чітких і досяжних військових цілей, наявності достатніх матеріальних ресурсів і якості підготовки військового персоналу, що бере участь в операції. Але основний критерій полягає в тому, що країна, військовий компонент якої бере участь в операції з підтримки миру, має бути абсолютно нейтральною до кожної з воюючих сторін і мати при цьому єдину мету – врегулювати конфлікт.

Під час підготовки операції має бути врахована її специфіка і досягнута точна координація всіх її аспектів, зокрема політичного, цивільного, адміністративного, правового, гуманітарного і військового, а також забезпечена єдність військового командування.

Якщо застосування сили дозволено, то вона має ретельно контролюватися, бути гнучкою і сумісною з наданим мандатом. Миротворчі військові контингенти, що беруть участь в операції, мають право на самооборону.

Крім того, вада військового елемента в підтриманні миру криється в тому, що його використання пов'язане зі значними матеріальними витратами, людськими жертвами, і це не завжди збігається з гуманітарними ідеалами людства і тому постійно потребує виправдання своєї миротворчої місії, освячення її вищими найбільш авторитетними міжнародними організаціями.

Природа сили *цивільного елемента* в підтриманні миру може мати дипломатичне, економічне, ідеологічне, науково-технічне, гумані-

тарне, міжнародно-правове виявлення. Серед найважливіших політичних засобів необхідно виділити, такі, як переговори, посередництво, діяльність міжнародних наднаціональних органів. Метою переговорів, широко поширених у практиці врегулювання воєнно-політичних конфліктів, є досягнення угоди між воюючими сторонами. Переговори можуть бути успішними тільки тоді, коли існують для цього необхідні умови, головною з яких є готовність воюючих сторін змінити конфронтаційний тип поведінки на компромісний. Серед інших умов – достатня організованість, легітимність і статус учасників переговорів; визнання і дотримання ними низки норм на шляху до переговорів.

У наш час зусилля світової дипломатії зосереджені навколо створення такої системи безпеки, яка б гарантувала стабільність у світі та була б здатна реагувати на нові ризики і виклики, найсуворішим з яких є виклик міжнародного тероризму. За таких умов формування сучасної системи міжнародної безпеки логічним і актуальним являється дослідження питання щодо подальшого призначення НАТО та майбутньої її еволюції як найбільш ефективної та дієздатної складової цієї системи.

Сьогодні міжнародна безпека розглядається в широкому контексті й охоплює не лише оборонні, але й соціально-політичні чинники, проблеми демократизації і стабільності в окремих державах і регіонах, формування дружніх стосунків, забезпечення умов для сталого розвитку. На перший план виступають колективна відповідальність та здатність протистояти новим загрозам безпеці – міжнародному тероризму, розповсюдженню зброї масового знищення, організованій злочинності, економічним та інформаційним загрозам. Система міжнародної безпеки – це сукупність спеціальних зобов'язань, гарантій, взаємозв'язків і механізмів, що існують між її учасниками та спрямовані на забезпечення її стабільного існування і розвитку. При цьому стабільність функціонування такої системи визначатиметься, передусім, здатністю учасників використовувати зазначені механізми з метою обрання шляхів ефективного запобігання і подолання будь-яких загроз цієї системи.

Відносини НАТО з ООН

Статут ООН, проголошує обов'язковість для членів ООН утримуватись “...в міжнародних стосунках загрози сили або її застосування”, не виключаючи тим самим можливості виникнення спірних питань, міждержавних конфліктів і навіть актів агресії. Тому,

положення Статуту ООН про миротворчість, безумовно, відіграє позитивну роль у міжнародних відносинах і міжнародному праві.

Відомо, що головну відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки покладено на Раду Безпеки ООН, яка, по суті, відіграє вирішальну роль у зміцненні безпеки та стабільності в будь-якому регіоні світу. Рада Безпеки ООН приймає рішення про припинення вогню, направлення груп та місій до зони збройного конфлікту або проведення операцій з підтримання миру силами військових контингентів країн під егідою ООН.

Міжнародне право та міжнародні документи ООН останніх років визначили напрями підтримання міжнародного миру і безпеки, серед яких:

- превентивна дипломатія;
- зміцнення миру;
- підтримання миру;
- миробудівництво у постконфронтаційний період.

Існують два види миротворчих операції ООН:

- операції з підтримання миру (ОПМ), що сприяють обмеженню конфліктів, врегулюванню та ліквідації їх наслідків;
- операції з примушення до миру: бойові дії сил ООН.

Примус є допустимим як для боротьби зі збройною агресією, так і для забезпечення в критичних випадках виконання рішень Ради Безпеки.

У складі ООН немає військових підрозділів. Це змушує її звертатись у певних випадках до деяких країн або міжнародних організацій (в першу чергу, НАТО), які спроможні втілити рішення Ради Безпеки.

Альянс являє собою довготривале міждержавне об'єднання, утворене на базі спільних ідеологічних цінностей. Спільною метою членів Альянсу є не стільки захист їхніх територій і суверенітету, скільки захист певного типу політичного режиму, спільних принципів побудови суспільства, способу життя, світоглядних орієнтацій.

З кожним роком спостерігається стійка тенденція посилення ролі НАТО у врегулюванні військово-політичних конфліктів. Інтерес до врегулювання конфліктів пов'язаний з тим, що після закінчення “холодної війни” і розпаду СРСР відпала основна функція НАТО щодо стримування радянської військової загрози. Функції врегулювання конфліктів сприяли “збереженню блоку, його оновленню і забезпеченню стабільності військово-політичних зв'язків між європейськими державами”.

У співробітництві з НАТО об'єктивно зацікавлені ООН і ОБСЄ, тому що Північноатлантичний блок є організацією, що має у своєму

розпорядженні сили, готові й здатні до проведення військових операцій щодо запобігання і врегулювання конфліктів.

Завдяки добре налагодженій системі комунікацій, досвіду проведення військових акцій, відпрацьованому в ході регулярних навчань і маневрів, розгалуженій системі інформації і тилового забезпечення, сили НАТО можуть швидко зорієнтуватися в обстановці та взяти заходів щодо попередження конфлікту і запобігання його ескалації.

Аналіз розвитку подій у кризонебезпечних регіонах дозволяє зробити висновок: на теперішній час найбільш ефективним інструментарієм подолання кризи на глобальному рівні є ресурси НАТО як воєнно-політичного блоку та США як основного генератора військової експансії в зоні відповідальності Альянсу та поза його межами.

Практика проведення ОПМ під егідою ООН показує, що основні енергія та ресурси витрачаються в напрямку превентивної дипломатії. Перехід до нового типу ОПМ передбачає комплекс заходів, спрямованих на розв'язання проблем, які призвели до кризи, а саме:

- припинення випадків масових порушень прав людини;
- запобігання гуманітарних катастроф;
- сприяння демократичним перетворенням;
- організації виборів, допомога в поновленні діяльності урядових і соціальних структур, реорганізації правоохоронних органів і збройних сил;
- керування місцевою адміністрацією, підтримання заходів щодо розмінування, відновлення інфраструктури тощо.

Для досягнення своєї головної мети Альянс виконує три головні взаємопов'язані задачі в галузі безпеки:

- безпека: створення необхідного підґрунтя для стабільного клімату безпеки в Європі на основі зміцнення демократичних інститутів і прагнення до розв'язання суперечок мирним шляхом, а також таких умов, за яких жодна країна не могла б вдатись до залякування або тиску, спрямованих проти будь-якої іншої держави шляхом загрози або прямого застосування сили;
- консультації: відповідно до статті 4 Вашингтонського договору Альянс є Трансатлантичним форумом для проведення спільних консультацій з будь-яких питань, що впливають на життєво важливі інтереси його членів, зокрема з приводу нових подій, які можуть становити загрозу їх безпеці;

- *стримування і оборона*: забезпечує стримування та захист від всякої форми агресії, спрямованої проти будь-якої держави-члена НАТО відповідно до статей 5 і 6 Вашингтонського договору.

Таким чином, характерною рисою ОПМ нового покоління стала їх багатокомпонентність, тобто розширене коло визначених мандатом операції завдань і відповідна структура миротворчої місії. Перш за все, йдеться про силові важелі впливу на припинення ескалації насильства або подолання конфліктних ситуацій за умов неефективності вжитих дипломатичних заходів.

Сучасний характер та район проведення миротворчих операцій НАТО визначається новим баченням ролі НАТО у забезпеченні безпеки не тільки своїх членів, але й усього євроатлантичного простору.

НАТО розподіляє відповідальність за забезпечення безпеки не тільки власних членів Альянсу, але й країн-партнерів. Таким чином, НАТО відведена більш значна, ніж колись роль у забезпеченні колективної безпеки, що сьогодні має не тільки військовий, але й політичний, економічний вимір.

Основним місцем миротворчих дій НАТО стане так звана “зона нестабільності” у Європі, до якої входять ті райони Європи і прилеглі до неї прикордонні субрегіони, звідки можуть виходити такі загрози євроатлантичній безпеці, як: внутрішні міжетнічні конфлікти, нелегальна міграція, тероризм. До цієї зони входять країни, де є значні проблеми з демократією, порушенням прав людини, країни з авторитарними політичними режимами.

Чи притаманні ці завдання саме НАТО? На цьому фоні не зайвим буде пригадати витоки створення цієї організації.

Таким чином, Північноатлантичний договір створив Альянс з метою колективної оборони відповідно до ст. 51 Статуту ООН, яка підтверджує невід’ємне право незалежних держав на індивідуальну або колективну оборону.

Основні напрямки і результати діяльності НАТО у запобіганні конфліктам та протидії міжнародному тероризму

Посилення міжнародної безпеки під впливом НАТО. Світовий досвід показує, що демократичний лад у державі сприяє зниженню зовнішнього авантюризму та агресивності. За підрахунками істориків, з 416 війн, що відбулися на Землі з 1816 до 1980 року, лише 12 з них були між демократичними державами. Кількісне

переважання демократичних держав у складі НАТО сприяє зменшенню конфліктності та збільшенню міжнародної солідарності між його членами.

Американський політолог Б. Рассет розробив теорію, відповідно до якої демократичні країни, уряди яких несуть відповідальність перед виборцями, як правило, першими не починають воєн, і за умов конфліктних ситуацій віддають перевагу мирному вирішенню міжнародних проблем.

Підтвердженням зв'язку між політичним ладом держав та міжнародними конфліктами є той факт, що найбільш конфліктна ситуація між країнами-членами НАТО спостерігається між Грецією і Туреччиною. Греція має значний історичний досвід існування в умовах диктатури в другій половині ХХ століття, а Туреччина регулярно звинувачувалася з боку ЄС та інших організацій Заходу за систематичні порушення прав людини та порушення принципів цивільного контролю над збройними силами.

Сама євроатлантична інтеграція дозволила вирішити чи тимчасово зняти значну кількість суперечностей між європейськими країнами. Так, зокрема Сполучені Штати надали значну політичну підтримку процесові об'єднання Німеччини. У 1955 році Сполучені Штати виступили на підтримку включення Німеччини до НАТО, що сприймалося багатьма європейськими політиками на той час, через 10 років після завершення Другої світової війни, як значний радикальний крок.

Присутність США на континенті зняла проблему “страху перед Німеччиною”, оскільки саме політична і військова присутність США у Європі через НАТО та військові бази (причому більша частина військ США у Європі була розташована на території ФРН) переконала уряди західноєвропейських країн, насамперед, Великої Британії і Франції, погодитися на реінтеграцію Німеччини до демократичної спільноти держав Західної Європи. Європейська безпека є основою європейського примирення.

Без НАТО Франція не відчувала б себе в достатній безпеці, щоб об'єднуватися з Німеччиною, а Франція і Британія ще більш активно виступали проти возз'єднання Німеччини. НАТО допомогла заспокоїти постійні європейські страхи від потужної і потенційно домінуючої Німеччини. Включення Німеччини в якості повноправного члена до НАТО означало фактичний початок її реабілітації та повернення до спільноти європейських держав.

У 1950-х роках НАТО було названо організацією, яка існує задля того, щоб “тримати американців у Європі, росіян поза Європою, а німців підкореними”. Однак сьогодні цей план змінено:

- тримати США втягнутими в європейську безпеку;
- забезпечити, щоб Європа була сильним, а не слабким партнером Росії;
- тримати Німеччину в якості інтегрованої частини Заходу, таким чином, стримуючи партнерів Німеччини від будовання коаліцій з метою створити їй противагу.

Зрештою, саме політична реабілітація Німеччини привела до такого процесу, як глибока політична європейська інтеграція – утворення Європейського Союзу з широкими повноваженнями. Саме Німеччина, разом із Францією, стали рушійними силами цього процесу. Співробітництво із НАТО та США дає змогу й таким країнам, як Польща, налагоджувати широкий спектр відносин з Німеччиною, не побоюючись її потенціалу та можливих претензій на колишні німецькі землі.

Здатність примушувати до миру. НАТО довела свою досить високу ефективність у якості організації, здатної до примушування до миру, а також до активної миротворчості. Після закінчення “холодної війни” Альянс був прямо задіяний у 4 конфліктах: у Боснії і Герцеговині, у Косові, у Македонії та в Афганістані, та непрямо – в Іраку.

Внаслідок громадянської війни у *Боснії і Герцеговині* протягом 1992-1995 рр. загинули близько 280 тисяч чоловік із 4,3-мільйонного довоєнного населення республіки, більше 800 тисяч стали біженцями. Активне втручання НАТО і примушення сторін до миру за допомогою силового тиску спричинило підписання в грудні 1995 р. Дейтонської мирної угоди, яка стала компромісом між воюючими сторонами і поклала край війні. Згідно з результатами мирної угоди, 49 % території Боснії і Герцеговини відійшло автономній Республіці Сербській, а 51 % території разом із столицею Сараєво – автономній Мусульмано-Хорватській федерації. Відповідно до резолюції Ради Безпеки ООН від 1996 року очолювані НАТО стабілізаційні сили були розташовані у Боснії і Герцеговині. Впродовж 1996-2004 рр. ситуація в Боснії і Герцеговині у сфері безпеки змінилася кардинальним чином, що дозволило скоротити кількість миротворців НАТО у цій країні більш ніж учетверо з початкових 60 тисяч. Європейський Союз у 2004 р. під своє керівництво взяв управління місією в Боснії і скоротив кількість військових до 7 тисяч.

Міжетнічне насильство в країні фактично припинено, країну почали відвідувати туристи.

Унаслідок операції НАТО в Косові 1999 р. було зупинено операції військ Югославії проти албанських загонів та цивільних у цьому країні, в результаті яких у 1998-1999 рр. загинули кілька тисяч албанців. Фактично, операція проти Югославії стала єдиною бойовою наступальною операцією НАТО за всю історію Альянсу. Війні проти Югославії передували півторарічні напружені переговори про врегулювання проблеми. Югославії пропонувалися різні форми вирішення конфлікту, які передбачали безумовне збереження територіальної цілісності країни. Жорсткі операції югославських військ проти албанських сепаратистів, які потягли численні жертви серед цивільних, викликали збурення громадської думки в Європі. Чимало діячів у країнах НАТО стверджували, що в результаті наступальних дій військ югославського Президента С. Мілошевича в Косові для НАТО настав час “стріляти або заткнути пельку”. Журналісти на Заході почали називати НАТО “Північноатлантична туристична організація”, за численні візити делегацій, які не виливалися у припинення кровопролиття під боком у зони відповідальності НАТО. За таких умов НАТО не могла не реагувати, оскільки інакше це означало б підрив довіри європейських союзників у дієздатності Альянсу. У результаті 78-денної повітряної кампанії НАТО війська Югославії були виведені з Косова. Унаслідок помилкових авіаударів НАТО загинуло близько тисячі цивільних сербів, албанців та близько п’ятисот арабських військових. Розміщення в Косові миротворчої місії під керівництвом НАТО, яка ввійшла туди після виведення сербських військ, відбулося у відповідності до резолюції Ради Безпеки ООН від 10 червня 1999 р. Станом на 2006 рік військові сили в Косові було скорочено з 46 тисяч до 16 154 чол., з яких 3 738 чол. становили представники держав-членів НАТО (зокрема Австрія, Азербайджан, Вірменія, Грузія, Марокко, Монголія, Фінляндія, Швейцарія, Швеція).

Політичним результатом операції НАТО проти Югославії стало встановлення контролю адміністрації ООН у Косові і втрата Сербією фактичного контролю за цим регіоном. Значна частина сербів виїхала з Косова під тиском місцевих албанців. Водночас завдяки миротворцям НАТО масштаби міжетнічного насильства зменшилися у порівнянні з 1998-1999 роками у десятки разів. Крім того, поліетнічний характер краю в цілому збережено. Сербська громада в Косові продовжила існування поряд з албанською та іншими громадами, контролюючи сербські анклавні в краї.

Як наслідок, всі країни колишньої Югославії або вже вступили до НАТО (Словенія), або готуються приєднатися (Хорватія, Македонія, Чорногорія), або включилися в програму НАТО “Партнерство заради миру” (Сербія та Боснія і Герцеговина). Більшість з цих країн не покладають вини за війну 1999 року на НАТО, а натомість на місцевих політиків, які своїми діями спровокували війну та здійснювали етнічні чистки.

У Македонії в 2001 р. внаслідок конфлікту між центральною владою і албанською меншиною загинуло близько 500 громадян цієї країни. НАТО стабілізував ситуацію, пославши до Македонії 3,5-тисячний військовий контингент у межах операції з вилучення зброї в населення і повстанців. Альянс сприяв укладенню компромісної мирної угоди між сторонами, яка передбачила інтеграцію албанської меншини до політичної системи країни та задоволення її етнічних прав за умови збереження територіальної цілісності країни. У результаті операції НАТО військові дії було цілковито припинено, контингент скорочено до кількисот військових. У травні 2003 р., після завершення основної стабілізаційної фази операції, НАТО передав управління миротворчою місією в Македонії ЄС. Загалом операція НАТО в Македонії була дуже успішною. Вона призвела до цілковитого примирення етнічних груп. Водночас дана операція не була надто складною, оскільки у країн НАТО після операції проти Югославії збереглися зв'язки як з македонським урядом, так і з албанськими повстанцями.

В Афганістані, де 25 років до того точилася громадянська війна, в серпні 2003 р. НАТО взяв на себе командування 4,5-тисячним багатонаціональним контингентом, який допомагав у цій країні військам США боротися проти залишків терористичних угруповань та прихильників руху “Талібан”. Згодом число військ НАТО в країні зросло до близько 9 тисяч військових, кількість військових США до 17 тисяч. Близько 300 військових надали нечлени НАТО. Місія в Афганістані називається Міжнародними силами з підтримки безпеки. Станом на 2006 р. задача встановлення миру в Афганістані ще далека від завершення, хоча в країні відбулися загальнонаціональні вибори. Треба сказати, що в антитерористичній операції в Афганістані беруть участь і такі далекі від НАТО держави, як нейтральна Швеція та навіть Нова Зеландія.

Загалом миротворча діяльність НАТО виявилася значно ефективнішою, ніж інших міжнародних організацій. ООН і ОБСЄ роками не могли припинити брутальне кровопролиття на Балканах, на очах у шокованих Європи і світу.

З жовтня 2001 року сили постійного військово-морського угруповання НАТО виконують антитерористичні операції в Середземномор'ї. В операції під назвою "Ектив ендевор" ("Активні зусилля") беруть участь кораблі, підводні човни і літаки, які спочатку здійснювали моніторинг торгового судноплавства у східному Середземномор'ї. У березні 2003 року ця місія була розширена і передбачала супроводження цивільних кораблів з країн-членів Альянсу через Гібралтарську протоку, а з квітня 2003 року передбачається висадка оглядових партій на підозрілі судна відповідно до вимог міжнародного права. Операції зі супроводу були призупинені у грудні 2003 року, але сили НАТО залишаються в стані готовності відновити ці операції в разі необхідності.

З самого початку виконання своєї оперативної ролі в 2001 році сили, які брали участь у цій операції, зустріли понад 70 тис. торгових суден у Середземномор'ї; провели операції зі спостереження і аналізу судноплавства в цьому районі із застосуванням кораблів, підводних човнів і літаків; здійснили висадки на борт близько 100 суден відповідно до правил міжнародного права; і здійснили супровід кілька сот суден через Гібралтарську протоку. На додаток до постійної військово-морської групи НАТО, до якої свої кораблі направили ряд держав-членів Альянсу, в цих операціях взяли участь американські й португальські патрульні літаки морської авіація, інші літаки, іспанські літаки, гелікоптери і фрегати та данницькі, норвезькі й німецькі патрульні катери.

З розширенням зони операції на все Середземномор'я у 2003 році масштаб потенційної багатонаціональної підтримки операції "Ектив ендевор" також розширився і охопив країни-партнери НАТО та учасниці Середземноморського діалогу. Керівництво Альянсу також вітало пропозиції Росії і України взяти участь в операції в рамках домовленостей про співпрацю між НАТО і Росією та НАТО і Україною.

3-24 вересня 2007 р. сторожовий корабель ВМФ Росії "Ладний" брав активну участь в операції "Ектив ендевор". "Ладний" перебував під оперативним управлінням НАТО й здійснював патрулювання окремих секторів Середземного моря з метою відстеження торговельної судноплавної діяльності, а також проведення оглядів будь-яких підозрілих судів.

До одержання сертифіката готовності до участі в операції екіпаж "Ладного" пройшов посилену підготовку. Ще одним важливим завданням було ознайомлення особового складу ВМФ Росії зі стандартним порядком і засобами зв'язку НАТО, а також

забезпечення належного рівня володіння англійською мовою. З метою відпрацювання спільних маневрів і проведення оглядів на борті підозрілих судів сторожовому кораблю потрібна була підготовка в морських умовах разом з кораблями альянсу. На борті “Ладного” також було встановлене спеціалізоване встаткування, і надавалася технічна підготовка.

“Ладний” був другим російським кораблем, що брав участь в операції “Ектив ендевор”, після сторожового корабля “Допитливий”, що приєднався до операції у вересні 2006 р. У майбутньому очікується почергова участь і інших кораблів ВМФ Росії.

У рамках операції НАТО “Ектив ендевор” корвет ВМС України “Луцьк” 13 листопада 2007 року прибув до грецької військово-морської бази Суда-Бей. Екіпаж “Луцька” протягом трьох днів провів остаточний етап підготовки до участі в антитерористичній операції НАТО “Ектив ендевор” у Середземному морі. Зокрема, пройшов сертифікацію експертами Північноатлантичного альянсу, на борту корабля встановлено додаткову апаратуру зв’язку та автоматичної ідентифікації суден. “Луцьк” здійснив два виходи в море, де українські моряки разом з екіпажем фрегату італійських ВМС продемонстрували свій професіональний вишкіл та здатність працювати у складі з’єднання НАТО.

Отримавши допуск на участь в операції “Ектив ендевор”, корвет “Луцьк” перейшов в оперативне підпорядкування до командування морським компонентом Об’єднаних збройних сил НАТО і вийшов на самостійне бойове патрулювання у визначений район Середземного моря.

Таким чином, Росія стала першою, а Україна – другою державою-партнером, що брали участь в операції.

Під час присутності НАТО у Середземномор’ї, сили, які брали участь в операції, декілька разів викликались для участі в надзвичайних операціях, наприклад, для рятування персоналу нафтової платформи під час буревію і шторму та пасажирів порома.

Роль НАТО в антитерористичній боротьбі, як організації з високим рівнем взаємодії, у тому числі й у розвідувальній сфері, може стати однією з визначальних. Саме Європа є одним з основних економічних центрів світу і, таким чином, є особливо вразливою для загрози стати базою фінансування та проведення операцій терористів.

Суть видозмінень в стратегії Альянсу

У квітні 1999 року на Вашингтонському саміті НАТО була схвалена нова Стратегічна концепція Альянсу, яка врахувала зміни воєнно-політичної обстановки і визначила нові завдання Альянсу, спрямовані на посилення безпеки і стабільності в Євроатлантичному регіоні. Стратегічна концепція НАТО 1999 року включає такі важливі положення:

- збереження трансатлантичного зв'язку;
- збереження ефективної обороноздатності;
- розвиток власної європейської системи безпеки і оборони;
- запобігання конфліктам і врегулювання криз;
- партнерство, співпраця і діалог;
- розширення;
- контроль над озброєнням і непоширення зброї масового ураження (ЗМУ).

Празький саміт НАТО 2002 року визначив нові напрямки діяльності Альянсу. Результатами його роботи стало:

- прийняття воєнної концепції щодо протидії міжнародному тероризму;
- рішення щодо створення Сил реагування НАТО;
- розроблення комплексу заходів щодо:
 - підвищення військових спроможностей країн-членів;
 - забезпечення співробітництва спеціальних служб;
 - захисту від ЗМУ;
 - ліквідації наслідків катастроф техногенного і природного характеру.

Хронологія операцій НАТО вказує на суттєву тенденцію: Альянс не проводить операції в зміненому світі після подій 11 вересня 2001 року в США, а слугує, в певному сенсі, необхідним комплектом “військових інструментів”, якими користується ООН. Альянс виявився ще більш витребуваним для проведення миротворчих операцій та операцій зі стабілізації. Це стало наслідком переорієнтації НАТО з *колективної оборони на колективну безпеку*. Лише спільними зусиллями можна вирішити задачу, яку поставив перед собою Альянс, а саме: розширення зон стабільності.

Розширення зон стабільності стало головною передумовою трансатлантичної безпеки. Звичайно, колективна оборона Альянсу залишається основною задачею. Однак поява нових викликів і загроз, які виникають далеко за межами зони відповідальності НАТО, не

можуть бути поза увагою блоку. Зокрема, тероризм, розповсюдження ЗМУ і проблема “країн-ізоїв” являють собою виклики, яких неможливо подолати, виходячи лише з “територіального” розуміння безпеки.

Стамбульський саміт НАТО 2004 року дав відповідь на питання – яким чином Альянс забезпечуватиме стабільність своїми активними діями, а саме:

- розбудовою відносин у сфері безпеки зі всезростаючим числом країн-партнерів: від Балкан через Кавказ до Центральної Азії, через Середземне море до країн арабського світу;
- проведенням військових та інших операцій (там, де це необхідно) від патрулювання акваторії Середземного моря до миротворчих операцій на Балканах в Іраку та Афганістані;
- модернізацією методів цивільно-військового планування і підготовки кадрів.

У світі наростає загроза поширення зброї масового знищення. Ця тенденція зміцнює солідарність у межах НАТО. Адже жодна країна не може протистояти їй поодиноці. Ядерна зброя стає привабливою для окремих режимів, які з її допомогою намагаються нейтралізувати свою військово-технологічну відсталість. Зміст проблеми полягає у тому, що військово-технічну перевагу можна порівняно легко нейтралізувати, погрожуючи застосувати ядерну чи іншу зброю масового знищення, можливо, й досить примітивну, проти цивільних цілей, а також військ. Цей же фактор підвищує і ймовірність застосування цієї зброї, оскільки в разі, якщо якийсь із режимів має лише кілька десятків ядерних зарядів, виникає велика спокуса застосувати їх першим, сподіваючись завдати ядерним арсеналам противника найбільшої шкоди.

Ми можемо провести на карті смугу від Північної Кореї через Пакистан, Афганістан, Іран, Ірак, Близький Схід, Судан і закінчити на Балканах. Це буде не єдина, але найнебезпечніша конфліктна зона.

У згаданій вибухонебезпечній смузі є все:

- заморожені, тліючі й палаючі конфлікти;
- невідконтрольні владі транснаціональні терористичні й кримінальні угруповання;
- величезні фінансові ресурси;
- ядерна й інші різновиди зброї масового ураження, їх технології й компоненти;
- безліч найнебезпечніших звичайних засобів ураження;
- процвітає світовий наркобізнес.

Там стоять війська багатьох країн, там неефективні уряди, там щодня нові теракти й людські жертви.

Найголовніше, бойові угруповання не обтяжені демократичними цінностями й готові жертвувати людьми не тільки чужими, а й своїми, тисячами й десятками тисяч. Вони готові до найрішучіших дій по всій земній кулі. Загрози серйозні для будь-якої країни, навіть для наймогутнішої. До речі, США не раз моделювали локалізацію загрози застосування компонентів біологічної зброї. Результат щоразу один – мільйони жертв. Власними силами локалізувати загрозу неможливо. Це США! А Україна, Грузія, Росія?

Таким чином, для Європи небезпека піддаватися шантажеві з боку країн Третього світу, ймовірно, в наступні десятиліття зростатиме. Як показав досвід антитерористичної боротьби США після подій 11 вересня 2001 року, навіть така потужна країна, як США, змушена була вдаватися до широкого механізму союзів і коаліцій для боротьби з тероризмом.

Тому на *Празькому саміті* НАТО в 2002 році було узгоджено низку документів для боротьби з тероризмом, зокрема п'ять ініціатив щодо ядерного, біологічного і хімічного захисту: створення лабораторії, групи реагування, віртуальний зразковий центр оборони від ядерної, хімічної та бактеріологічної зброї, запас засобів біологічного і хімічного захисту та система контролю за захворюваннями. Також було ухвалено рішення щодо вивчення питання організації ефективної протиракетної оборони від зростаючої ракетної загрози.

На *Стамбульському саміті* у червні 2004 року було узгоджено досконаліший пакет антитерористичних заходів. Ці заходи охоплюють:

- вдосконалення обміну розвідувальною інформацією через Підрозділ антитерористичної розвідки НАТО та за допомогою інших засобів;
- вдосконалення здатності НАТО швидко реагувати на звернення країн за допомогою у відповідь на напади терористів;
- допомогу в охороні важливих великих заходів, зокрема за допомогою літаків раннього повітряного виявлення і управління НАТО;
- посилення внеску операцій під проводом НАТО в Середземномор'ї, на Балканах і в Афганістані в боротьбу з тероризмом;

- зміцнення співпраці з країнами-партнерами та іншими міжнародними і регіональними організаціями;
- вдосконалення відповідних можливостей і засобів.

Пакет антитерористичних заходів також містить *Спеціальну програму озброєнь*, затверджену Народою національних керівників у галузі озброєння на засіданні в травні 2004 року. Ця програма зосереджена на десяти сферах:

- боротьбі з саморобними вибуховими пристроями, такими, як автомобілі з вибухівкою або придорожні бомби;
- зменшенні вразливості широкофюзеляжних цивільних і військових літаків від переносних зенітно-ракетних комплексів;
- зменшенні вразливості гелікоптерів від реактивних гранат;
- захисті гаваней і кораблів від швидкісних катерів з вибухівкою і підводних плавців-диверсантів;
- виявленні, знешкодженні хімічної, біологічної і ядерної зброї та захист від неї;
- утилізації боєприпасів;
- технології високоточного десантування з повітря сил спеціального призначення та їх оснащення;
- розвідці, спостереженні і визначенні цілей серед терористів і тактичній розвідці;
- технології боротьби з мінометними обстрілами;
- захисті критичної інфраструктури.

Захист від кібернетичного тероризму. Здійснюються кроки з посилення захисту проти кібернетичних нападів, вдосконалюється захист від можливого порушення критичної інфраструктури НАТО і країн-членів, зокрема систем інформації та зв'язку.

Науковий комітет Ради Росія – НАТО організував у Москві 14 і 15 жовтня 2007 року Міжнародну конференцію, присвячену кібербезпеці. Захід був проведений у рамках співробітництва між Росією й країнами-членами НАТО в галузі інформаційної безпеки. Основною метою конференції було: вивчити юридичні положення, що забезпечують інформаційну безпеку й виявити способи й засоби, що дозволяють поліпшити міжнародне співробітництво зі створення юридичних інструментів, необхідних для інформаційної безпеки.

У число основних тем конференції увійшли: розробка законодавства про інформаційну безпеку, судова практика боротьби з кібертероризмом і питання захисту інтелектуальної власності у зв'язку з розширенням міжнародного співробітництва.

Для сприяння подальшому обговоренню цих питань під час конференції були створені додаткові робочі групи.

Цивільне планування на випадок надзвичайних ситуацій. Здійснюються також серйозні заходи з поліпшення готовності долати наслідки можливих терористичних нападів. У жовтні 2001 року було розроблено План дій у сфері надзвичайних ситуацій з вдосконалення цивільної готовності до захисту від можливих нападів на цивільне населення із застосуванням хімічних, біологічних і радіологічних агентів. Це була пряма відповідь на події 11 вересня 2001 року та теракти із застосуванням сибірської виразки в США. Цей План дій постійно оновлюється з огляду на нові можливі загрози і набутий досвід.

У рамках Плану дій НАТО і країни-партнери спільно працюють над розробкою додаткових заходів цивільного характеру, спрямованих на боротьбу із загрозами. Серед них:

- набір національних засобів, які можна застосувати на допомогу країні-члену Альянсу або партнеру, враженому терористичним нападом;
- використання Євроатлантичного центру координації реагування на катастрофи при штаб-квартирі НАТО для координації допомоги в долатті наслідків, яку пропонують країни-члени НАТО і партнери у відповідь на запит від постраждалої країни;
- міжнародні навчання з долаття наслідків нападів для військових і цивільних підрозділів цивільної оборони;
- розробка рекомендацій і мінімальних стандартів з поліпшення оперативної сумісності засобів, запропонованих країнами, які надають допомогу в долатті наслідків;
- вдосконалений захист критичної інфраструктури.

Цивільна оборона. У відповідь на зростання загрози важливим публічним заходам Альянс здійснив спеціальні кроки з посилення захисту усіх учасників таких заходів. Засоби раннього повітряного попередження НАТО та інші форми практичної допомоги декілька разів використовувались для захисту під час проведення важливих заходів, таких, як чемпіонат Європи з футболу 2004 року, Олімпійські ігри в Афінах і саміт у Стамбулі.

Вивчення терористичної тактики й методів. 17-18 травня 2007 р. в Анкарі (Туреччина) пройшла конференція Ради Росія – НАТО, присвячена подальшому розвитку співробітництва у вивченні терористичної тактики й методів. Вибух бомби, створений терористами в турецькій столиці всього лише кілька днів тому, –

волаюче свідoctво необхідності міжнародного співробітництва в боротьбі із цією загрозою.

Основна увага на конференції в Анкарі приділялася вивченню потенціалу співробітництва в чотирьох основних галузях:

- розвитку інформаційного обміну з протидії ідеологічній опорі тероризму;
- вивченні способів використання терористами Інтернету з метою підбурювання, вербування й збору коштів;
- організації інформаційного обміну стосовно заходів кризового реагування з метою забезпечення постійного неофіційного обміну інформацією й досвідом;
- організації семінару, спрямованого на підвищення ефективності в узгодженні дій місцевих і національних служб, що беруть участь у кризовому реагуванні й реагуванні на теракти.

20 і 21 вересня 2007 р. близько 60 експертів і офіційних осіб з Росії й держав-членів НАТО зібралися в Флоренції (Італія) для участі в семінарі “Загрози й виклики розповсюдження”, що був організований під егідою Ради Росія – НАТО.

Місцем проведення семінару став Військовий інститут авіонавтики. У семінарі взяли участь високопоставлені співробітники й експерти, що займаються питаннями розповсюдження зброї масового знищення і засобів їхньої доставки. Учасники представляли міністерства оборони й міністерства закордонних справ, національні делегації в штаб-квартирі НАТО.

Семінар сприяв розширенню й поглибленню дискусії про зусилля, що вживаються в боротьбі з поширенням ОМУ й засобів їхньої доставки, за допомогою структурованого обміну думками, при цьому особлива увага була приділена поширенню балістичних ракет і ядерному тероризму.

Небезпека удару з боку антизахідних терористичних організацій. Проблемою союзницьких відносин із державами Заходу є небезпека бути підданою удару з боку антизахідних терористичних організацій чи угруповань. Така небезпека особливо вагома, якщо враховувати техногенне навантаження в Україні та кількість вразливих об’єктів. Однак, слід зазначити, що союзові країн Заходу вдавалося повністю уникати терористичних акцій на своїй території впродовж майже трьох років після 11 вересня 2001 р. (до терористичних акцій у Мадриді в березні 2004 р. і в Лондоні в липні 2005 р.). Крім того, країни НАТО (насамперед, США), здійснюючи політичний та інший вплив на уряди країн світу, змушують їх більш активно боротися з тероризмом та віддалятися від практики тероризму. Так, зокрема у

квітні 2003 р., через тиждень після захоплення військами США Багдаду, Лівія визнала свою відповідальність за падіння цивільного літака над британським містом Локербі і погодилася відшкодувати родичам жертв 1 млрд доларів. Перед тим упродовж 15 років Лівія не погоджувалася платити компенсацію за вибух літака.

Терористи змушені спрямовувати обмежені ресурси проти своїх основних цілей у США, Великій Британії та в деяких інших державах Західної Європи, які вони розглядають як основу західного світу. Україну, як і решту держав Центрально-Східної Європи, терористи не розглядають у такій якості. В 10 державах НАТО в Центрально-Східній Європі станом на 2006 рік не було здійснено жодного терористичного акту.

НАТО планує до 2010 року створити *багаторівневу протиракетну оборону* від ракет середнього та короткого радіуса дії та інших неочікуваних загроз. Також вивчається можливість створення протиракетної системи країн НАТО від будь-яких ракетних загроз. Ці заходи було посилено в 2004 році, коли окремі держави НАТО взялися боротися з певними видами тероризму:

- Франція відповідає за засоби із знезараження територій та удари по диверсантах високоточною зброєю;
- Болгарія готує засоби протидії на обстріли гелікоптерів реактивними гранатометами;
- Італія – засоби захисту гаваней і суден від надводних і підводних диверсантів тощо.

Одним із найважливіших підсумкових документів, що були прийняті на засіданні Північноатлантичної Ради 28 червня 2004 року в Стамбулі главами держав та урядів є документ під назвою *“Стамбульська декларація: наша безпека в новому сторіччі”*.

Найбільш важливими і цікавим вважаємо наступні тези.

“Коллективна оборона залишається головним завданням Альянсу. Однак загрози, що стоять нині перед НАТО, докорінно змінилися. Ми і надалі дотримуватимемося зобов’язань щодо активної протидії цим загрозам, з урахуванням того, що їх спектр значно розширився порівняно з минулим. Сучасні загрози включають тероризм і розповсюдження зброї масового знищення...”

Для протистояння загрозам безпеці Альянс адаптується через здійснення військових операцій та інших видів діяльності, через співпрацю з партнерами та процес трансформації обороноспроможності...

НАТО продовжує розвивати співпрацю у вирішенні спільних проблем безпеки з Європейським Союзом і державами Європи, зокрема Росією, Україною, країнами Центральної Азії і Кавказу, а також з державами Середземномор'я і розширеного Близького Сходу. Сьогодні ми прийняли рішення, спрямовані на подальше зміцнення цих відносин з метою посилення ефективності співпраці у вирішенні завдань XXI сторіччя...

Отже, за всю історію існування Північноатлантичного альянсу перед ним поставало багато складних завдань, які вимагали готовності до змін, але Альянс довів свою гнучкість в адаптації до нових обставин. Нині, коли ми вступаємо в нову добу небезпеки і надії, НАТО залишається незамінним мостом через Атлантику, підсилюючи спільні політичні підходи військовою потужністю. Ми поновлюємо наші зобов'язання проводити консультації, обговорення і діяти спільно як союзники. Ми переконані, що НАТО залишатиметься нашим незамінним знярядям захисту свободи і безпеки”.

Контрольні питання

1. Як класифікують засоби врегулювання протистоянь та конфліктів?
2. Назвіть основні переваги та вади військового елементу вирішення конфліктів.
3. Назвіть основні критерії участі у військових операціях контингенту НАТО.
4. Що є спільною ціллю членів Північноатлантичного альянсу?
5. Що таке система міжнародної безпеки?
6. Назвіть три головні взаємопов'язані задачі НАТО в галузі безпеки.
7. Чи є зв'язок між рівнем демократії у державі і її прагненням до зовнішнього авантюризму та агресивності?
8. У яких конфліктах після закінчення “холодної війни” Альянс брав безпосередню участь?
9. Чи були жертви серед мирного населення внаслідок помилкових військових дій НАТО?
10. У чому полягає мета операції під назвою “Ектив ендевор” (“Активні зусилля”)?

11. Назвіть основні положення нової Стратегічної концепції Альянсу, що була прийнята у 1999 році на Вашингтонському саміті НАТО?
12. Які нові напрямки діяльності Альянсу визначив Празький саміт НАТО 2002 року?
13. Стамбульський саміт НАТО 2004 року визначив, якими своїми активними діями Альянс забезпечуватиме стабільність. Перелічіть ці дії.
14. Які антитерористичні заходи було узгоджено на Стамбульському саміті?
15. Які антитерористичні заходи передбачені Спеціальною програмою озброєнь, узгодженою на Стамбульському саміті?
16. У чому полягає сутність кібернетичного тероризму?
17. Які додаткові заходи цивільного характеру можна застосувати на допомогу країні-члену Альянсу або партнеру, враженому терористичним нападом?
18. Чи існує для України небезпека удару з боку антизахідних терористичних організацій?
19. Назвіть найважливіші тези Стамбульської декларації.

Перелік використаних джерел

1. Брифінг НАТО. – 2006. – Жовтень.
2. Бюллетень “Україна – НАТО”. – 2007. – № 46.
3. Гриценко А. Більшої загрози, аніж ми самі, для України не існує // Дзеркало тижня. – № 30 (709) 16-22 серпня 2008. – <http://www.dt.ua/1000/1550/63775/>.
4. Довідник НАТО. – Брюссель, 2001.
5. Економічний часопис – XXI. – 2006. – № 11-12.
6. Каспрук В. НАТО в епоху “постхолодної війни” // Надзвичайна ситуація. – 2004. – №1.
7. Конференція Россия – НАТО на тему тероризма 17-18 мая 2007 // <http://www.nato.int/docu/other/ru/updates/2007/05-may/r0517a.html>.
8. Матеріали круглого столу “Подолання стереотипів щодо НАТО: українська перспектива в контексті європейського досвіду”, 15 вересня 2006 р. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006.
9. Международные отношения: теории, конфликты, организации: Учебное пособие / Под ред. проф. П.А. Цыганкова. – М.: Альфа-М, 2004.

10. Палій О. Навіщо Україні НАТО? – К.: Дніпро, 2006.
11. Перепелиця Г. Конфлікти в посткомуністичній Європі: Монографія / Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 2003.
12. Полторацький О.С. Міжнародна безпека: сутність, еволюція, сучасні проблеми // Актуальні проблеми міжнародних відносин : Зб. наук. праць. – К., 2003. – Вип. 33, ч. I.
13. Пшел Р. Сучасна концепція розвитку НАТО // Економічний часопис. – 2003. – № 11-12.
14. Шатун В.Т. Розвиток і сучасний стан стосунків Росії і НАТО // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї. – Вип. 13. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008.
15. Шатун В.Т. Розвиток і сучасний стан стосунків України і НАТО // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 79. – Вип. 66. Політичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008.
16. Шатун В.Т. Україна і Росія: шляхи до НАТО // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Вип. 12. – К.: Вид-во “Інтер Графіка”, 2008.
17. Эмин В. Региональные конфликты и международные организации. – М.: “Феникс”, 2002.